

VÝVOJ VZTAHU MĚSTA A VENKOVA V SOUDOBÉM SVĚTĚ A V ČESKOSLOVENSKU

Slepička, A.: Venkov a — nebo město. Lidé, sídla, krajina. Praha, Svoboda 1981.

Venkov nebo město je otázka, kterou si koncem každého týdne kladou milióny lidí ve městech při rozhodování, kde prožijí volný víkend. Na tutéž otázku si musí odpovědět také mladí lidé při vstupu do občanského života, při volbě svého bydliště a pracoviště. Je to otázník, nad nímž stále častěji uvažují i důchodci z města. Volba mezi těmito dvěma sídelními typy — městem a venkovem — už v současné době nevyznívá jednoznačně ve prospěch města. Civilizační podmínky života na venkově se značně přiblížily městu a venkov si proti městu vcelku zachoval podstatně kvalitnější přírodní podmínky.

Odpovědi na uvedené otázky mnohdy také záleží na velikosti, vybavenosti, funkcích i na poloze města nebo vesnice v rámci sídelní soustavy. Například dostupnost občanského vybavení denní a časté potřeby a také dostupnost základní druhové škály pracovišť (v průmyslu, zemědělství, ve službách) je v dopravně příznivě situovaných sídlech v blízkosti velkého města stejná nebo mnohdy dokonce lepší než pro značnou část obyvatel bydlících v nových „velkosídelních“ na okraji města.

Na tyto a mnoho dalších otázek vyplývajících ze vzájemného vztahu města a venkova odpovídá ing. Alois Slepička, CSc., ve své publikaci. Ne vždy je odpověď snadná nebo jednoznačná. Tyto vztahy patří k nejdůležitějším a současně k nejsložitějším společenským problémům. Vyznačují se navíc mnohostranností, komplexností a ve značné míře i dlouhodobostí. Propojují mnoho stránek, od demografických, ekologických a technických až po ekonomické, sociální a kulturní. Uskutečňují se také na mnoha úrovních, na úrovni rozvoje výrobních sil, charakteru výrobních vztahů a dělby práce až po úroveň postavení člověka ve výrobním procesu, úroveň životního standardu a způsobu života. Zkoumání vztahů mezi městem a venkovem proto zákonitě směřuje k postupné integraci, multidisciplinárnímu přístupu.

Také autor, i když si určitým způsobem vymezuje v podtitulu publikace svůj problémový záběr (lidé, sídla, krajina), nevyhýbá se nakonec náročnému a daleko širšímu pojetí. Svědčí o tom již stručný nástin čtyř základních kapitol knihy.

V první kapitole kromě vymezení zvoleného problému a definic základních pojmů shrnuje myšlenky předchůdců socialistických utopistů a novodobých utopických socialistů až po názory klasiků marxismu leninismu a urbanistické teorie 19. a začátku 20. století. Nechybí tu ani stručný přehled přínosu československých avantgardních architektů.

Obsahem druhé kapitoly jsou především *globální soudobé světové problémy vztahu města a venkova*.

Z hlediska našich poměrů lze považovat za klíčovou kapitolu třetí *Venkov a města v ČSSR*. O originálním, fundovaném a někdy až encyklopedickém přístupu autora k této problematice svědčí například názvy některých subkapitol této části: Jsme málo urbanizovanou zemí? Je náš venkov přelidněn a jeho osídlení nadměrně rozptýlené? Co s nejmenšími sídly? Urbanizace je cesta sblížení města a venkova? Výstavba bytů na „zelené louce“ nebo v intravilánech? Zelená rekreace jen ve volné přírodě a ubytování jen v chatách a chalupách? atd.

Za zvláštní přínos publikace lze považovat to, že A. Slepička ve své knize nejen popisuje a analyzuje, ale celá práce je prostoupena velikou snahou o formulaci problémů, o závěry, návrhy a náměty na řešení. Autor především také srovnává a činí tak všude tam, kde to jde a kde je to vhodné. Využívá přitom svých bohatých zkušeností, znalostí i poznatků z cest do zahraničí. Možno říci, že systematicky vyhledává prvky ze socialistických a vyspělých kapitalistických států, kterých by bylo možno vhodně použít při přetváření sídel a krajiny i u nás. Autorka snaha o závěry a návrhy vystupuje do popředí také ve čtvrté, závěrečné kapitole publikace s názvem *Syntéza*.

Všechny důležité poznatky a úvahy v jednotlivých částech knihy se do značné míry váží na jeden ústřední problém. Je to problém sblížení životních podmínek mezi městem a venkovem, problém odstraňování podstatných rozdílů mezi těmito dvěma prostředními. Ve světle autorových úvah je možné v této souvislosti zdůraznit několik problémů, které se zdají být důležité z hlediska dalšího zkoumání a hlavně řešení.

Tak například v hodnocení všech koncepcí, tedy i koncepcí o vývoji osídlení, vybraných střediskových venkovských obcí, sídelních soustav atd. je třeba postupovat se značnou opatrností, protože změna velikosti zde znamená i změnu kvality. Systémové koncepce určitého územního celku byly nejpodrobněji propracovány pro město, které je také ze všech sociálně ekologických celků probádáno nejpodrobněji. U vesnice a venkovského prostoru dosud tomu tak není. Z toho potom mohou v praxi vznikat různé důsledky.

Jedná se například o nedostatečné rozpracování nových poznatků o postavení, funkci a významu zprůměrněného zemědělství při plánování rozvoje socialistické vesnice. Jde dále o vztah zemědělství k sídelní struktuře, kdy vzniká otázka, zda se nepřeceňuje význam zemědělství pro tuto strukturu. Je proto správné, že autor věnuje zaslouženou pozornost zemědělství, jeho přeměnám a jeho vztahu k vývoji osídlení a přetváření naší vesnice. Víme, že v návaznosti na změny v organizaci společné zemědělské výroby se měnilo i pojetí přestavby sítě venkovských sídel, přičemž počet dlouhodobě zachovávaných nebo rozvíjených sídel byl v podstatě odvozen od počtu sídel, uznávaných v té době za sídla zemědělských podniků nebo provozních středisek.

V minulých 30 letech se však několikrát podstatně změnila koncepce zemědělské velkovýroby a na ni navazující koncepce výstavby. Např. pojetí zemědělské výstavby v šedesátých letech bylo založeno na principu budování smíšených výrobních středisek pro všechny hlavní druhy hospodářských zvířat u každé vesnice, která plnila funkci sídla JZD, státního statku nebo výrobního střediska. Takových vesnic bylo téměř patnáct tisíc. Již počátkem sedmdesátých let, v souvislosti se slučováním družstev, byla orientace na budování výrobních středisek specializovaných na jedno až dvě odvětví živočišné výroby. V současné době se prosazovalo budování velkokapacitních staveb. Mechanické navazování dlouhodobé koncepce přestavby venkovských sídel na měnící se pojetí organizace zemědělské výroby se ukázalo jako přílišné zjednodušení. Proto také koncepce přestavby venkovských sídel a z nich odvozený způsob rozmístování výstavby, zejména nové bytové výstavby, rychle zastarával. Vytváření středisek práce a života na venkově je náročný proces, který vyžaduje respektovat všechny politické, ekonomické a sociální souvislosti, historická i perspektivní hlediska. Plně se to promítá do úkolů a zvýšené pravomoci národních výborů, jak byly projednány na 6. zasedání ÚV KSČ v dubnu 1982.

V této souvislosti je možno říci, že osídlení je výslednicí dlouhodobého historického vývoje. Jedná se o „systém“ s relativně velmi pozvolnými změnami základních prvků. Vyplývá to také ze skutečnosti, že příslušnost k určitému územnímu společenství nebo sídlu není pro převážnou část jeho obyvatel jen záležitostí volby, ale v řadě případů objektivní životní nutností. Stabilita sídla, převážně v etapě rozvinuté výstavby rodinných domků na vesnici, je větší než stabilita pracoviště nebo profese. Dostatečně to prokázaly výzkumy skutečné i potenciální mobility sídelní a profesní v zemědělství a na vesnici. V těchto výzkumech se ovšem také projevila různorodost nároků venkovské populace na místo trvalého bydliště, práce i odpočinku. Právě tyto momenty vedou k tomu, že nároky a požadavky obyvatelstva se často neshodují s koncepcemi optimální velikosti měst i menších sídel se střediskovou funkcí a ani s řadou sociálně ekonomických, urbanistických nebo i sociologických úvah.

Důležitým momentem ve změnách sídelní struktury je nesporně proces slučování obcí. Většinou by se nemělo jednat o integraci administrativní, správní, ale o integraci mající objektivní základ. Slučování není také jen formování sociálně a ekonomicky organičtějších obvodů, znamená také vytvoření předpokladů pro výkonnější, profesionálně a ekonomicky silnější územní správu. V důsledku urbanizace a procesů koncentrace ztrácejí nejmenší sídelní útvary a na ně vázané obvody stále více svou ekonomickou a sociální soběstačnost a jsou proto stále méně vhodným východiskem pro řízení a plánování. Malá sídla také nedisponují dostatečnými ekonomickými, technickými a dalšími zdroji pro svůj rozvoj. Otázky rozvoje malých sídel lze efektivně nebo efektivněji řešit pouze na úrovni větších územních obvodů, větších správních celků. I v tomto případě se zdají být vazby při pláno-

vání rozvoje socialistické vesnice těsnější na tyto tendence než na rozvoj zemědělské velkovýroby (i když mohou být ve vzájemném souladu).

Je samozřejmé, že při transformaci venkovských sídel bude významně působit zemědělství — ale také jiné faktory, v budoucnu možná ještě důležitější (např. vědeckotechnický pokrok, změny ve způsobu života venkovského obyvatelstva, růst požadavků na hospodárné využití ploch venkovských sídel, další růst požadavků na využití venkovských sídel pro bydlení a rekreaci apod.).

Ve vztahu město — venkov se mimořádně zvýšil význam venkova jako životního prostředí. Na venkov ve stále větší míře pronikají některé negativní jevy, doprovázející ne zcela zvládnuté důsledky industrializace. Do životního prostředí venkova vstoupila s rostoucí vahou i socialistická zemědělská velkovýroba. Je známo, jak závažné důsledky vznikají při využívání a organizaci půdního fondu, při chemizaci, při velkých koncentracích v živočišné výrobě, v zemědělské dopravě apod.

Zemědělská výroba sice na jedné straně působí pozitivně na životní prostředí, jeho přírodní složky, na druhé straně však další intenzifikace vytváří skutečná i potenciální rizika. Lze také při určitém zjednodušení říci, že již dnes a při současné organizaci zemědělství působí v řadě případů v daleko větší míře na krajinu, na ekologické zákonitosti, než vlastní sídelní strukturu. Prognostické úvahy o nerovnováze mezi ekologickými zákonitostmi a zemědělskou velkovýrobou jsou závažným signálem. Z autorových závěrů zřetelně vyplývá, jak naléhavě je u nás třeba uvést do souladu dva celospolečenské požadavky v oblasti zemědělství: zabezpečení společenské objednávky v oblasti výživy a současně i společenské požadavky v oblasti tvorby a ochrany životního prostředí.

Z hlediska vztahu města a venkova zbývá ještě upozornit na jednu důležitou oblast — územní plánování. Jde o jeho zaměření a vymezení jeho předmětu. Území zahrnuje nejen města, ale také venkovská sídla a volnou krajinu. Naše územní plánování se dosud zabývalo převážně plánováním rozvoje vybraných sídel a důsledky či požadavky jejich rozšíření na krajinu. Bylo tedy v podstatě plánováním sídelním s převažující orientací na velká sídla. Takové zúžení předmětu územního plánování neumožňovalo racionální vývoj sídel a krajiny (zábory zemědělské půdy pro výstavbu, rozvolňování venkovských sídel, hromadnou výstavbu shluků rekreačních chat v krajině apod.).

V dalším období by se mělo územní plánování mnohem více než dosud zabývat hledáním cest a forem vyváženého rozvoje celého území, tj. všech jeho částí včetně přírodních i umělých složek životního prostředí. Územní plánování nemůže být nadále chápáno jen nebo především jako nástroj průřezu národohospodářského plánu do území, ale jeho prvořadým úkolem by se mělo stát přehodnocení přírodních geografických, ekonomických, sídelních a demografických podmínek daného území, všech jeho částí a složek v jejich vzájemné interakci. Jen tak se může stát východiskem pro návrh variant vyváženého a racionálního rozvoje území. Kromě technické stránky je nezbytné přitom prohloubit sociální a ekologický přístup k plánování přeměn území, sídel a krajiny.

Z celého komplexu problémů a vztahů města venkova u nás i v celém světě autor zcela zřetelně dokládá, že ČSSR je jednou z nemnoha zemí, které v odstraňování podstatných rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím, resp. mezi městem a venkovem dosáhly pokroku opravdu převratného. V průběhu zhruba pětaticeti let se podařilo vyrovnat sociálně ekonomickou úroveň obyvatel měst a venkova způsobem, který je ojedinělý i ve světovém měřítku. Tento proces byl součástí širší záměrné strategie. Souběžně s odstraňováním podstatných rozdílů mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi městem a venkovem, probíhalo i odstraňování podstatných rozdílů mezi hospodářsky vyspělými (industrializovanými) a zaostalými (venkovskými, zemědělskými) oblastmi. Také v tomto směru bylo dosaženo v poměrně krátkém období pronikavých pozitivních změn.

Československo bylo už před druhou světovou válkou hospodářsky značně vyspělou zemí. Poválečná socialistická výstavba mohla proto vycházet z relativně příznivých objektivních i subjektivních podmínek. Patřil k nim nejen rozvinutý průmysl a poměrně intenzivní zemědělství, ale také silná a odborně zdatná dělnická třída a početná vrstva vzdělané a schopné inteligence. Československo využilo těchto příznivých podmínek, opírajíc se přitom o přednosti socialismu. Právě toto spojení umožnilo, aby se při mnohostranném růstu hospodářského potenciálu a rozvoji kultury postupně dosáhlo rovnoměrného rozložení podmínek dalšího rozvoje jednotlivých částí země a obdobně města a venkova. Naše společnost tak značně pokročila v naplňování historického úkolu vytvořit vyvážený, harmonický vztah mezi městem a venkovem na základě jejich spolupráce a vzájemného doplňování.

V širokém záběru publikace nebylo zřejmě možné ubránit se některým opako-

váním v úvahách o vývoji vztahu města a venkova. Nebylo též zřejmě možné ještě blíže postihnout některé regionální zvláštnosti, které mohou sídla a jejich strukturu v nemalé míře modifikovat. Také některá zjednodušení či zkrácení, např. v částech obsahujících tři základní pojetí vztahu města a venkova (situace, kdy město potlačuje venkov, kdy venkov vládne městu a spolupráce města a venkova) lze přičíst předem danému rozsahu publikace. Lze rovněž uvést, že od doby odevzdání rukopisu byly publikovány již novější údaje o ČSSR i řadě zahraničních států, jejichž využití již nebylo v časových možnostech autora.

Tyto skutečnosti nic nemění na tom, že A. Slepíčka připravil knihu s vysoce aktuální problematikou, která zvolenými přístupy, promyšleností a fundovaností se značně odlišuje od průměru publikací na našem odborném knižním trhu. Publikaci lze doporučit nejen odborníkům, ale i širšímu okruhu čtenářů. Autor doplnil publikaci vhodným výběrem fotografií s velice dobře propracovanými a vysvětlujícími texty, které tvoří důležitou součást celé publikace. Totéž lze říci o názorných tabulkách, grafech i mapkách. Je škoda, že nakladatelství Svoboda mohlo vydat tuto publikaci jen v omezeném nákladu 1700 výtisků.

*Dr. ing. Jiří Šíma, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy.
Dlážděná 6, 110 00 Praha 1*

SOCIALISTICKÉ SOUTĚŽENÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ ČLENSKÝCH ZEMÍ RVHP

V. V. Birjukov a kol.: Socialističeskoje sorevnovanie v sel'skom chozjajstve stran — členov SEV. Moskva, Kolos 1981, 175 stran.

Sovětská literatura o socialistickém soutěžení je velmi bohatá a má dlouhou tradici, založenou na prohlubování a dalším rozvíjení vědecké teorie socialistického soutěžení V. I. Lenina. Její jednotlivé tituly odrážejí nejen ekonomické, ale i širší sociální procesy, zejména v oblasti účasti pracujících na řízení výroby a společnosti, výchovy a celkového rozvoje osobnosti pracujícího člověka. Nejen rozsahem, ale i obsahovým zpracováním problematiky svědčí o plném docenění významu socialistického soutěžení při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti.

V řadě novějších publikací nesporně zaujme sborník kolektivu autorů pod vedením kandidáta ekonomických věd V. V. Birjukova: *Socialističeskoje sorevnovanie v sel'skom chozjajstve stran — členov SEV*. Sborník podává obsáhlý, zasvěcený a také velmi inspirující obraz o současném stavu rozvoje socialistického soutěžení v zemědělství BLR, MLR, NDR, SSSR a ČSSR.

Současná úroveň koncentrace zemědělské výroby ve všech těchto zemích svědčí o nastoupení etapy výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Byly založeny agroprůmyslové komplexy, pod vlivem vědeckotechnického rozvoje a industrializace zemědělství se změnila organizace zemědělské výroby i formy jejího řízení. Změnilo se postavení pracujícího člověka ve výrobním procesu a zkušenosti organizátorů zemědělské výroby ukazují, že se změnou vnitřních i vnějších podmínek rozvoje socialistické zemědělské velkovýroby roste význam socialistické soutěže a vznikají i nové potřeby ke zdokonalení její organizace a řízení. Sborník je věnován právě těmto vysoce aktuálním a závažným otázkám.

V jednotlivých statích sborníku je analyzována dosažená úroveň rozvoje socialistického soutěžení, charakterizují se nejúčinnější formy, principy a metody organizace a řízení soutěže ve specifických podmínkách dynamického rozvoje socialistického zemědělství. Nové potřeby ke zdokonalení organizace a řízení socialistického soutěžení se v praxi členských zemí RVHP realizují většinou zaváděním nových forem plánování, především prostřednictvím vstřícného plánování a systémem podnikových pravidel socialistického soutěžení. Soutěž se zaměřuje na další zvýšení kvality, efektivnosti a produktivity práce cestou snižování výrobních nákladů, hospodárnějším využíváním materiálů a energie, rychlejším zaváděním nejnovějších poznatků vědeckotechnického pokroku do výroby. Kromě základních ekono-

mických ukazatelů se uplatňují i ukazatele sociálního charakteru se zvláštním zřetelem na rozvoj životní úrovně a osobnosti pracujícího člověka. Novým potřebám odpovídají i diferencované systémy morální a materiální stimulace tvůrčí iniciativy pracujících.

Sborník zevšeobecňuje osvědčené zkušenosti a může být dobrou pomůckou všem, kteří se zabývají touto problematikou. Jednotlivé příspěvky ukazují, že teoretické a empirické poznání současného stavu a tendencí v rozvoji socialistického soutěžení je, i když dílčím, přesto důležitým příspěvkem k poznání socialistické společnosti jako celku a z hlediska společenské praxe i nutným předpokladem efektivního usměrňování dalšího rozvoje pracovní a společenské aktivity mas. Kromě toho na publikaci zaujme čtenáře také důslednost vazby mezi teorií a praxí a tím i metodická instruktivnost, doplněná řadou praktických, názorných příkladů. Praktická využitelnost této originální, souborné publikované práce o socialistickém soutěžení v zemědělství členských zemí RVHP platí i pro podmínky československého zemědělství.

PhDr. Stanislav Beneš